

Narațiune, postmodernism, cinema

Mircea Ciocâltei

Narațiune, postmodernism, cinema

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Tehnoredactare computerizată: Ameluța Vișan
Coperta: Angelica Badea

Copyright © 2008
Editura Universitară
Director: Vasile Muscalu
B-dul Nicolae Bălcescu 33,
sect. 1, București.
Tel./Fax. (021) 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro.
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

EDITURĂ RECUNOSCUTĂ DE CONSILIUL NAȚIONAL AL
CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR
(C.N.C.S.I.S.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CIOCÂLTEI, MIRCEA

Narațiune, postmodernism, cinema Mircea
Ciocâltei. - București : Editura Universitară, 2008
ISBN 978-973-749-570-9

791.43

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate Editurii Universitare.

Distribuție: tel/fax: (021) 315.32.47
(021) 319.67.27
comenzi@editurauniversitara.ro

ISBN 978-973-749-570-9

*„Cinematografia creează memoria, televiziunea produce
uitarea”;*
„Nu este o imagine potrivită, este doar o imagine”;
„Cultura este regula, arta este excepția”.

Jean Luc Godard

CUPRINS

1. INTRODUCERE ÎN POSTMODERNISM	9
1.1. Postmodernitate și Postmodernism	9
1.2. Caracteristicile Postmodernismului	13
1.3. Postmodernismul și Modernismul	16
1.4. Critica Postmodernității	21
2. DOMENII DE MANIFESTARE	24
2.1. Postmodernismul în arhitectură	25
2.2. Postmodernismul în literatură	26
2.3. Postmodernismul în arta plastică	29
2.4. Postmodernismul în media	30
2.5. Postmodernismul în cinematografie	30
3. Re-prezentarea subiectului	33
3.1. Un zet și două zerouri (A Zed and Two Noughts - 1985)	34
3.2. În pielea lui John Malkovich (Being John Malkovich - 1999)	40
4. Re-prezentarea trecutului	46
4.1. Brazil (1985)	47
4.2. JFK (1991)	56
5. AUTOREFLEXIVITATE ȘI INTERTEXTUALITATE	61
5.1. Ultimul tango la Paris (Last tango în Paris - 1972)	62
5.2. Iubita locotenentului francez (The French Lieutenant's woman - 1981)	67

5.3. Pulp Fiction (1994)	73
5.4. Fight Club (1999).....	82
5.5. Memento (2000)	97
6. CONCLUZII	103
BIBLIOGRAFIE	109

1. INTRODUCERE ÎN POSTMODERNISM

1.1. Postmodernitate și Postmodernism

Perioada în care trăim a fost numită de mulți epocă postmodernă sau postmodernitate. Postmodernitatea se referă la toate lucrurile care au venit după Modernitate. Aceasta indica toate aspectele (sociologice, tehnologice, istorice, sau de altă natură) care disting Epoca Modernă de tot ce a urmat după ea. Postmodernismul, pe de altă parte, reprezintă un set de reacții, de ordin intelectual, cultural, artistic, academic sau filosofic la condiția postmodernității. Termenului postmodernism apare în anii '70 ai secolului XX. Atitudinile postmoderne au început să apară la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

Curențe care au influențat Postmodernismul sunt:

- *mișcarea dadaistă* – asociind unor elemente ale futurismului italian, cubismului francez și expresionismului german, un negativism declarat, dadaismul (cf. T. Tzara, *La premiere aventure celeste de M. Antipyrine*, 1916 și manifestele „Dada” I-VII) cultivă arbitrarul total, neprevăzutul, abolirea formelor constituite, provocând dezordinea și stupoarea și prin organizarea unor spectacole de scandal îndreptate

împotriva artei, gustului estetic, moralei tradiționale, programatic puse sub semnul întrebării. „Dada”, reprezentând extrema limită a divorțului dintre gândire și expresie, contrazice totul, neagă totul, ridicând nihilismul și mistificarea la rangul de principii supreme .

- *existentialismul* - este o doctrină filozofică conform căreia reală este numai existența umană, trăirea afectivă a existenței de către individ.
- *modernismul* - moderniștii au crezut că prin refuzarea tradiției ar fi putut descoperi noi și radicale feluri de a crea “un altfel de artă”. Arnold Schoenberg a crezut în ignorarea armoniei tonale, tradiționale - sistemul ierarhic de organizare a muzicii care a ghidat acest domeniu pentru mai bine de două secole și jumătate - întrucât a descoperit un mod nou de a organiza sunetul, bazat pe gruparea notelor în rânduri de câte douăsprezece. Această tehnică a rezultat în creerea muzicii seriale a perioadei de după primul război mondial. Artiștii abstracti, inspirați de mișcarea impresionistă și de lucrările lui Paul Cézanne și Edvard Munch, au pornit conceptual de la presupunerea că atât culoarea cât și forma - nu reprezentarea lumii naturale - sunt elementele esențiale ale artei vizuale. Astfel, Wassily Kandinsky, Piet Mondrian și Kazimir Malevich au încercat să redefinească arta ca și aranjamentul culorii pure. Dezvoltarea fotografiei a afectat puternic acest aspect al modernismului, fiindcă nu mai era nevoie de funcția pur descriptivă ale niciuneia din artele vizuale. Acești artiști moderniști au crezut cu tărie că prin refuzarea reprezentărilor reale și materiale, arta va trece de faza materialistă și va intra într-una spirituală.

Ideea centrală a postmodernismului este aceea că problema cunoașterii se bazează pe tot ce e exterior unui individ. Postmodernismul începe invariabil din problema cunoașterii, care nu este limitată în interpretare. Postmoderniștii susțin că însăși cunoașterea este legată de loc, timp, poziție socială sau alți factori cu ajutorul cărora un individ își construiește punctele de vedere necesare cunoașterii. Baza cunoașterii a fost privită ca fiind generată de jocul liber al discursului. Aceasta conduce postmodernismul spre adoptarea ironiei, paradoxului, a manipulării textuale sau a referințelor. Mass media și celelalte forme ale producției culturale de masă generează constant procese de re-apropriere și re-contextualizare ale unor simboluri culturale sau ale unor imagini, deplasând în mod fundamental experiența noastră de la “realitate” la “hiper realitate”.

Postmodernismul este reticent în fața pretențiilor de a fi deținător al secretelor adevărului, eticii, sau frumosului, secrete care au rădăcini în orice altceva decât percepția individuală sau construcția de grup. Adevărul poate fi înțeles dacă toate conexiunile sunt perpetuu amânate, neputând să atingă niciodată un punct al cunoașterii care ar putea fi numit adevăr.

Termenul postmodernism este folosit și în sens foarte larg desemnând cam toate curentele de gândire de la sfârșitul secolului XX, dar și realitățile sociale și filosofice ale perioadei. Unii gânditori afirmă că postmodernitatea e reacția naturală la transmisiile mediatice și la societatea actuală. Termenul postmodernism se referă la tendința de a regândi un număr de concepte îndrăgite de *Umanismul Iluminist* și de *Modernism*, incluzând subiectivitatea, temporalitatea, referențialitatea, progresul, empirismul și guvernarea legilor. Termenul se referă de asemenea la produsele estetice și cultu-

rale care tratează și adesea critică aspecte ale postmodernității.

Linda Hutcheon în lucrarea sa *Politica postmodernismului* face o distincție clară între *postmodernitate* și *postmodernism*. Prin postmodernitate ea înțelege perioada în care trăim acum, cu implicațiile ei filosofice și sociale. Postmodernismul este asociat cu expresia culturală a acestei perioade în diferite domenii: arhitectură, literatură, fotografie, film, artă plastică, video, dans, muzică. Motivul pentru care opiniile criticilor despre epoca postmodernă sunt atât de diferite este tocmai confuzia între cele două domenii asociate: cel socio-istoric pe de o parte și cel estetic-cultural pe de alta. Deși cele două noțiuni sunt strâns legate, există posibilitatea ca operele culturale postmoderniste să se distanțeze de problemele epocii contemporane.

Elementele care contribuie la crearea condiției postmoderne sunt: o lume dominată de economia de piață, în care minoritățile nu au drepturi depline, în care sunt probleme de conservarea mediului, în care supravegherea, manipularea și pătrunderea în viața privată a individului sunt din ce în ce mai accentuate, o lume care depinde din ce în ce mai mult de tehnologia care ne separă de ceilalți indivizi și duce la însingurare, în care se accentuează reprezentările vizuale bidimensionale sau spațiale (ecrane, statistici, etc.), care ne depărtează de simțul temporalității și istoriei, și o cultură din ce în ce mai dominată de simulacre (imagini pe calculator, clipuri publicitare, idealizări Hollywood-iene, televiziune) și replici tehnologice de orice fel, contribuind astfel la sentimentul de separare a individului față de lumea reală.

Postmodernismul a fost identificat drept o disciplină teoretică la începutul anilor '80, dar ca mișcare culturală a

apărut cu ani buni înainte. Termenul “*postmodern*” este folosit prima data de istoricul Arnold Toynbee în anii ’40. Mișcarea are implicații politice, trăsăturile sale anti-ideologice sunt asociate cu, și conduc la, mișcările feministe, mișcarea de egalitate socială, mișcarea pentru drepturile minoritatilor de orice fel, alte forme ale anarhismului de la sfârșitul secolului al XX lea, între care și mișcările pacifiste și curentul anti-globalizare. Toate aceste mișcări reflectă sau împrumută câteva dintre ideile centrale ale postmodernismului.

1.2. Caracteristicile Postmodernismului

Postmodernismul, ca fenomen artistic, filozofic și chiar social înclină spre formele deschise, ludice, provizorii, este un discurs al ironiei și al fragmentelor, combinând arta și științele, marea cultura și cultura de masă, partea și întregul. *Postmodernismul* este o mișcare artistică, o filosofie sau o condiție existențială, apărută după *Modernism* sau ca o reacție la acesta. Dacă modernismul se pretinde a fi o culme a căutării unei estetici de către *Iluminism*, *postmodernismul* privește modul în care narațiuni complexe sunt fragmentate și reconstruite din fragmente elementare separate. Postmodernismul atacă noțiunea unor torturi unitare și încurajează perspectivele fracturate, fluide și multiple. Dacă modernismul au sperat să scoată la lumina fundamentele artei, postmodernismul încearcă să le detroneze, să îmbrăățișeze diversitatea și contradicția. După Jean Baudrillard, în societatea postmodernă nu există lucruri originale ci doar copii sau simulacre (în cazul discurilor, cd-urilor sau dvd-urilor nu știm care e copia și care e originalul). Un bun exemplu de simulacru este realitatea virtuală, o realitate creată

prin simulare și pentru care nu exista original (jocurile pe calculator – ca Sim City, Sim Ant, etc.). Negarea obiectivității este atitudinea postmodernistă iar ostilitatea față de bazele obiectivității este trăsătura definitorie. Postmodernismul este în același timp academic și popular, elitist și accesibil.

Postmodernismul are manifestări în multe discipline academice sau ne-academice cum ar fi câmpul filosofiei, teologiei dar și în artă, arhitectură, film, televiziune, muzică, teatru, sociologie, modă, tehnologie, literatură și comunicații sunt puternic influențate de ideile și tendințele postmoderne. Crucial pentru negarea acestor speranțe a fost folosirea unchiurilor non-ortogonale la clădiri în operele lui Frank Gehry, iar schimbarea în domeniul artistic ar putea fi exemplificată prin tendința introducerii minimalismului în artă și muzică. Postmodernismul în filosofie se auto-denumește *critical theory*; el domină și controlează procesul de construire al identității în mass media.

De remarcat că termenul „post-modern” tinde să fie folosit de critici, iar „postmodern” de către susținători. Cauza ar putea fi faptul că adjectivul “postmodern” este considerat un simbol și înțelesul său (așa cum ar fi acesta obținut prin simpla analiză lingvistică) ar putea fi ignorat. Postmodernismul a fost identificat drept o disciplină teoretică la începutul anilor '80, dar ca o mișcare culturală a apărut cu ani buni înainte. Momentul de cotitură dintre modernism și postmodernism este dificil de stabilit, dacă nu chiar imposibil.

Postmodernismul se caracterizează prin:

- Critica elitismului și totalitarismului
- Autonomie și autoreferențialitate.
- Denaturalizarea naturalului, adică refuzul de a prezenta separat ceea ce e natural și ceea ce e contrafăcut.

- Nu face distincție între ficțiune și istorie, amestecând istoria cu structuri narative.
- Respingerea marilor narațiuni coerente în favoarea micilor povestioare sau a unor narațiuni multiple și adesea contradictorii
- Întrepătrunderea narațiunilor (metanarațiuni)
- Intertextualitatea și folosirea hipertextului
- Întrepătrunderea dintre realitate și ficțiune (meta-ficțiune)
- Întrepătrunderea culturii elevate cu cea de masă
- Recunoașterea faptului că lumea contemporană se bazează pe textualitate (documente, istorie scrisă, etc.) și pe perspectiva limitată a individului în înțelegerea trecutului sau chiar a evenimentelor din prezent
- Abordarea temelor discriminării de orice fel și pe cele ale minorităților
- Parodie și ironie – citarea unei convenții doar pentru a o ironiza.
- Respingerea oricăror reguli, credințe, ideologii sau dorințe de a ajunge la adevăruri supreme. E ca și cum se face o afirmație și în același timp se pun ghilimele acestei afirmații, rezultând astfel o dualitate sau duplicitate.
- Pastiche este trăsătura centrală a postmodernismului
- Prezentarea unei imagini fără valoare, decorativă a formelor trecutului
- Bricolaj, fragmentare, discontinuitate (mai ales în structurile narative), ambiguitate și simultaneitate.
- Eclectism. Respingerea granițelor rigide și favorizarea amestecului de idei și forme
- Tendințe retro – cultura postmodernă este fascinată de stilurile și moda din trecut pe care le folosește

adesea scoase din contextul lor original. Arhitecții postmoderniști alătură elemente medievale, moderne și stil baroc în aceeași construcție. În pop culture se folosesc remake-uri ale unor show-uri TV pentru producții pe marele ecran (*Scooby-Doo*, *Charlie's Angels*).

- Întrepătrunderea dintre liniaritatea și temporalitatea narațiunii. Un bun exemplu sunt videoclipurile MTV.

Acest mod ironic de a se juca folosind contradicțiile societății duce la punerea în discuție a unor idei tradiționale:

- originalitatea operei artistice și cultul personalității ce înconjoară artistul
- presupunerea că subiectivitatea este stabilă, coerentă sau autodeterminantă
- conceptul de proprietate asupra operei de artă
- convingerea că există opinii neutre și non ideologice
- convingerea că ceea ce cunoaștem despre istorie s-a întâmplat în realitate
- convingerea că produsul de artă este independent de audiența de masă și de piață

1.3. Postmodernismul și Modernismul

Cea mai bună metodă de a înțelege postmodernismul este de a-l compara cu modernismul, mișcare din care acesta s-a născut. Modernismul este mișcarea care respinge vechile reguli ale epocii Victoriene despre artă. Fondatorii modernismului în literatură sunt considerați: Virginia Woolf, James Joyce, T. S. Eliot, Ezra Pound, Marcel Proust, Stéphane Mallarmé, Franz Kafka și Rainer Maria Rilke.

Modernitatea este perioada cuprinsă între 1889 și al doilea război mondial. Este curentul marilor experimente în literatură, muzică, arta plastică și chiar în politică. Este perioada în care apar mișcări politice și revoluționare extreme (fascism, comunism, anarhism, etc.). Formele artistice ale modernității sunt radical diferite una de cealaltă (supra-realism, dadaism, cubism, futurism, expresionism, existențialism, primitivism, minimalism, etc.). Moderniștii pun în discuție toate valorile îndrăgite de epoca Victoriană (narațiunea, referențialitatea, religia, progresul, utilitarismul, realizările tehnice sau ale industriei, etc.). În general, moderniștii se tem că lucrurile scapă de sub control (teamă susținută de existența Primului Război Mondial) și că e nevoie de noi reguli radicale.

Caracteristicile esteticii moderniste sunt:

- autoreflexivitatea (Pablo Picasso)
- explorarea stărilor psihologice și subiective combinată uneori cu respingerea realismului și reprezentării obiective (expresionism)
- puncte de vedere diferite despre reprezentare (cubismul care încearcă să vadă evenimentele sau obiectele din perspective multiple în același timp)
- experimente radicale în formă, incluzând o întrepătrundere a genurilor (există poemul în proză sau proză poetică - Gertrude Stein sau Virginia Wolf)
- fragmentarea în formă și reprezentare (T. S. Eliot)
- ambiguitate și simultaneitate extremă în structură (William Faulkner - *Zgomotul și furia*, care prezintă aceleași evenimente din perspective radical diferite)
- unele experimente de întrepătrundere ale culturii elevate cu cea de masă (Eliot și Joyce includ materiale

pop și folk în opera lor), rareori însă într-un mod inteligibil pentru marea masă.

- folosirea parodiei și ironiei în creația artistică (James Joyce în *Ulysses* sau creațiile suprarealiste și dadaiste), de asemenea într-un mod greu accesibil înțelegerii masei de consumatori.

Unele strategii ale postmodernismului sunt împrumutate de la modernism, în special conștiința de sine și autoreflexivitatea dar și discutarea valorilor Iluminismului cum sunt progresul, știința sau utilitarismul. Una dintre problemele teoriei postmodernismului este deosebirea dintre acesta și modernism. Artiștii și teoreticienii postmoderniști continuă de multe ori experimentele pe care le întâlnim în operele moderniste, incluzând folosirea conștiinței de sine, parodia, ironia, fragmentarea, ambiguitatea, simultaneitatea și ruptura dintre formele de expresie elevate și de masă. Din acest punct de vedere, formele artistice postmoderniste pot fi privite ca o extensie a celor moderniste. Totuși, postmodernismul poate fi considerat o ruptură radicală, rezultat al noilor moduri de a reprezenta lumea, incluzând aici televiziunea, filmul sau calculatorul.

Caracteristicile ce deosebesc operele postmoderniste de cele moderniste sunt:

- Autoreflexivitatea extremă. Postmoderniștii tind să ducă la extrem această trăsătură modernistă, însă într-un mod jucăus. În modernism autoreflexivitatea se folosește în arta elevată, în postmodernism strategiile autoreflexivității se pot întâlni atât în arta elevată cât și în cea de masă. În arhitectura postmodernistă acest efect se realizează păstrând vizibile structurile interne și elementele de inginerie

(țevi, grinzi de susținere, materiale de construcție). Un exemplu este *Nationale-Nederlanden Building*, proiectată de Frank Gehry, care realizează un joc de forme structurale din care rezultă un tot plin de umor

- Întrepătrunderea formelor culturale elevate și a celor de masă. În unele experimente moderniste găsim aceeași întrepătrundere (James Joyce sau T. S. Eliot). Totuși moderniștii par să realizeze cu greu astfel de experimente. Postmoderniștii în schimb, folosesc adesea producții de masă sau pop culture într-un mod inteligibil chiar dacă scopul lor este de a crea o operă complexă de artă.
- Folosirea conceptelor tradiționale ca: legea, religia, subiectivismul sau naționalismul. Moderniștii le folosesc și ei dar ceea ce deosebește postmoderniștii de moderniști este că primii folosesc cultura de masă în criticile lor și ca acestea, criticile, tind să trateze concepte de temporalitate, religie și subiectivism. De exemplu în video clipurile ei, Madonna pune întrebări despre creștinătate (*Like a Prayer*), discriminare (*What It Feels like for a Girl*) sau capitalism (*Material Girl*).

- Supremația vizualului și a simulacrului. În postmodernism predomină media (televiziune, film, producții publicitare, computere). Atât arta postmodernistă cât și cultura postmodernistă gravitează în jurul formelor vizuale (adesea bidimensionale).
- Parodia există și în modernism (scrierile lui T. S. Eliot, Thomas Mann și James Joyce sau picturile lui Pablo Picasso, Edouard Manet și René Magritte). Ce aduce nou postmodernismul este neacceptarea presupunerii că arta este autonomă și apolitică.
- Modernismul prezintă fragmentarea ca pe ceva tragic în timp ce postmodernismul se amuză de aceasta: “lumea nu are sens? să nu pretindem că arta îi dă un sens, ci să ne jucăm cu acest nonsens”.
- Relația cu cultura de masă. În timp ce modernismul se caracterizează prin excluderea culturii de masă și prin teama de a nu se contamina de la aceasta prin formalism estetic și autonomia artei, postmodernismul o întrepătrunde cu formele de cultură elevată. Un bun exemplu este *Maus* al lui Art Spiegelman, o “rescriere” a romanului lui Vladek Spiegelman, câștigător al premiului Pulitzer, în care acesta tratează subiectul holocaustului, reeditare pe care fiul său Art alege să o facă prin intermediul benzilor desenate rezultând astfel ceea ce se numește un “roman grafic”.
- În modernitate cunoașterea era echivalată cu știința. La cunoaștere se ajungea prin educație. În societatea postmodernă cunoașterea devine funcțională, înveți lucruri nu pentru a ști ci pentru a le folosi. Cunoașterea devine ceva utilitar. Orice nu poate fi transformat într-o formă recunoscută și stocată pe calculator nu e cunoaștere.

1.4 Critica Postmodernității

Operele culturale postmoderniste se angajează în critica lumii postmoderne, a postmodernității. Această critică este răspunsul postmodernismului cultural la realitățile socio-economice ale postmodernității. Temele preferate ale artei postmoderniste își au rădăcina în această critică a societății postmoderne.

Factorii care contribuie la degradarea umanității în prezentul postmodern sunt:

- Pierderea istoriei. După Jean Baudrillard istoria este sistemul nostru de referință, adică mitul. Marea traumă a prezentului este respingerea acestei referințe în epoca simulării.
- Mediatizarea. Faptul că media recrează în diferite variante trecutul este un simptom al pierderii istoriei. Televiziunea, filmul și internetul ne separă de realitate chiar dacă acestea caută să o reproducă mai complet și mai corect, creind astfel o hiperrealitate. Mai real decât realul duce la distrugerea realității.
- Proliferarea kitschului. Cultura noastră este inundată de kitsch, produse de piață care transformă societatea într-una de consum și de simulare. Această proliferare a kitschului, care este produs de reproducerea și multiplicarea industrială ca și de vulgarizarea la nivel de obiect obișnuit a diferitelor simboluri cu semnificații importante, își are rădăcina, ca și cultura de masă, în realitatea societății de consum.
- Societatea de consum. Cultura consumului domină modul nostru de gândire în așa fel încât realitatea este

filtrată prin logica publicității și valorii de schimb. Societatea gândește și vorbește ca una de consum. Pe măsură ce consumă, se consumă pe ea însăși. Publicitatea este triumful acestei idei.

- Zâmbetul “cool”. Autosuficiența și autoreflexivitatea sunt prezente în toate formele culturii societății postmoderne. Această distanță falsă e prezentă pretutindeni, de la filmele cu spioni de serie B la Godard sau în clipurile publicitare care îl folosesc permanent. Nu e foarte clar în cele din urmă dacă acest zâmbet “cool” este generat de umor sau de complicitate comercială.
- Simulacrul și simularea. Modelele de realitate au luat locul realității însăși în societatea postmodernă. Aceasta se bazează atât de mult pe modele și scheme încât a pierdut contactul cu lumea reală care a generat schemele. Realitatea însăși imită modelele care acum o determină. Diferențele dintre imaginea reală și reprezentarea ei se amestecă din cauza producției de masă și proliferarea copiilor. Acestea imită atât de bine realitatea încât tind s-o înlocuiască (fotografia sau ideologia). Media ne face să vedem realitatea așa cum ne este ea prezentată de televiziune, film, reviste, sau internet.
- Parodia și Pasișa. Frederic Jamerson, susține ideea că postmodernitatea a transformat trecutul istoric într-o serie de stilizări lipsite de conținut (pasișa). În postmodernitate parodia a fost înlocuită cu pasișa. Aceasta este, ca și parodia, imitarea unui anumit stil dar, spre deosebire de parodie, îi lipsește satira.
- Pierderea legăturii cu realitatea. Linia ce separă realitatea de reprezentarea ei a dispărut și așa se

explică de ce suntem atât de fascinați și dependenți de televiziune.

- Oralitatea secundară. Dacă după apariția tiparului literatura a avut o mare dezvoltare, societatea postmodernă suferă de o dramatică tendință inversă. Din ce în ce mai mulți oameni își iau informațiile și cultura din surse media: televiziune, film, radio, internet, etc.. Totuși cultura se bazează pe tipărituri pentru a crea obiecte media. De aici termenul de oralitate secundară. Materialul tiparit e folosit doar de profesioniști și de oameni educați. Un procent din ce în ce mai mare din populație consumă producțiile orale media.
- Dezorientarea. Se acreditează sentimentul general că lumea este dominată de achizițiile tehnologice și că altă alternativă nu există. Un rezultat al acestui sentiment este predominarea narațiunilor paranoide și teama, alimentată de progresele tehnologiei, mai ales de instrumentele de supraveghere furnizate de tehnologie care dau sentimentul că omul este urmărit și supravegheat pretutindeni.